

УДК 316.752:172

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ З ІСТОРИЧНОЮ СВІДОМІСТЮ ТА СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИМ ДОСВІДОМ

Ростислав Костенко

*Південноукраїнський державний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 26, 65091 Одеса, Україна*

Подано теоретичний аналіз проблеми взаємозв'язку соціальних цінностей з історичною свідомістю та соціально-історичним досвідом. Розглянуто погляди вчених на соціально-історичний досвід та історичну свідомість. Визначено педагогічні умови формування соціальних цінностей майбутніх учителів історії в процесі професійної підготовки, перспективи та завдання подальших досліджень у цьому напрямі.

Ключові слова: соціальні цінності, історична свідомість, соціально-історичний досвід.

Розглядаючи теоретичні засади формування соціальних цінностей майбутнього вчителя, слід звернути увагу на особливості їх формування у майбутніх учителів історії.

Учитель історії безпосередньо причетний до викладання циклу соціальних дисциплін у загальноосвітній школі. У сучасних складних економічних умовах, зважаючи на нестачу викладачів філософії, соціології, політології, правознавства та інших соціальних дисциплін, багатьом вчителям і викладачам історії доводиться викладати в технікумах, училищах та коледжах, окрім історії, вищезазначені навчальні предмети. Отже, від майбутніх учителів історії очікується найактивніша участь у справі формування правосвідомого молодого громадянина, достойного члена суспільства. Саме від його діяльності залежить формування соціальних уявлень і соціальних цінностей учнів загальноосвітньої школи і загалом молодого покоління. А це визначає, яким буде наше суспільство у майбутньому і який ступінь цивілізованості й демократичності воно матиме. Вчителя історії можна назвати транслятором соціальних цінностей, оскільки предмет, який він викладає, тісно пов'язаний із суспільними процесами та соціальними відносинами.

Ми ставили такі завдання:

- розкрити значення сформованості соціальних цінностей майбутнього вчителя історії та усвідомлення ним своєї соціальної ролі для його майбутньої педагогічної діяльності;

- визначити педагогічні умови формування соціальних цінностей майбутніх учителів історії в процесі професійної підготовки.

Ця проблема є досить актуальною, зважаючи на поступову демократизацію нашого суспільства.

Під поняттям “соціальні цінності” ми розуміємо ті цінності, які виникли в умовах суспільства або створені суспільством, пройшли шлях свого становлення, постійно змінюються залежно від змін суспільних норм поведінки та соціально-економічних, духовних, матеріальних, політичних та інших умов у суспільстві, мають визначальне значення для подальшого розвитку і функціонування суспільства.

З історичного досвіду і теоретичних досліджень нам відомо, що соціальні цінності мають здатність змінюватися відповідно до нових культурно-історичних умов. З історії існування людства відомо багато переломних моментів, коли змінювались цінності, норми та ідеали суспільства. Наведемо декілька прикладів. У середньовічному Китаї після падіння імперії Тан (907 рік н.е.) був період, відомий під назвою “п’яти династій і десяти царств”. У середньовічній західній Європі – період реформації та контрреформації. На сході Європи – створення СРСР та його розпаду.

Окремим прикладом зміни соціальних цінностей і орієнтирів можна вважати і Помаранчеву революцію в Україні, що мирно відбулася під час Президентських виборів 2004 року. Масові мітинги, страйки, демонстрації засвідчили, що громадянська і суспільна свідомість мільйонів українців перебуває на досить високому рівні. Громадяни України вміють відстоювати свої політичні інтереси, боротися за демократичні засади існування нашого суспільства.

Зміна соціальних цінностей відбувалася у багатьох випадках і внаслідок природного руху подій, без революцій та воєн. Це, наприклад, поступові процеси демократизації, що відбуваються в нашому суспільстві в процесі поступового вдосконалення правової системи; інтеграційні процеси, що мають на меті створення єдиного економіко-правового простору в Європі; гуманізація та демократизація системи освіти й виховання, відкриття альтернативних навчально-виховних закладів і впровадження новітніх технологій в навчально-виховний процес та ін.

Можна погодитися з В. П. Бехом в тому, що процес формування нових цінностей та утвердження їх як центрів кристалізації нових соціальних структур відбувається досить повільно й боляче. Як приклад він наводить становлення раннього християнства як суспільного руху, яке згодом охопило більшу частину планети [1, с. 185].

Важливу роль у формуванні соціальних цінностей молодого покоління відіграє вчитель історії. Сьогодні проблема формування соціальних цінностей

майбутніх учителів історії в процесі професійної підготовки на методологічному рівні не досліджена. Однак є спроби виявити взаємозв'язок між соціальними цінностями та історичною свідомістю, а також розглянути соціально-історичний досвід як цінність. Історичну свідомість досліджує В. П. Федюкін [10]. Він розглядає історичну свідомість як світоглядну характеристику культури будь-якої епохи. На його думку, історична свідомість є “своєрідним синтезатором і аналізатором людських цінностей, які слугують орієнтиром в дійсності, що оточує людину, та засобом її самосвідомості” [10, с. 11].

В. А. Єльчанинов звертає увагу на моральні та естетичні оцінки в історичній свідомості. На його думку, моральні оцінки, у разі правильного методологічного підходу, “можуть бути не тільки симптоматичними показниками правильного розуміння історичної ролі подій та дій, що оцінюються, а й достатньо надійним критерієм істинного пізнання” [3, с. 35].

В. М. Кладов розглядає соціально-історичний досвід як цінність: “Під соціально-історичним досвідом ми розуміємо сукупність знань, навичок, умінь, оцінок, одержаних соціальним суб'єктом від попередніх поколінь, або вироблених ним на попередніх відносно завершених етапах своєї діяльності” [4, с. 41]. Він акцентує на тому, що соціально-історичний досвід є загальнолюдською цінністю, оскільки увібрав у себе життєвий досвід всіх поколінь минулого. Соціально-історичний досвід є невід'ємною частиною суспільного життя людства, а також носієм певних соціальних відносин у суспільстві, цим і визначається його цінність. На думку В. М. Кладова, історична свідомість є в структурі суспільної свідомості тією формою, яка оцінює позитивний та негативний досвід минулого, є нормативною за своїм характером, оскільки в ній нагромаджується, зберігається, оцінюється та транслюється від одного покоління до іншого соціально-історичний досвід [4, с. 41].

На думку С. І. Дехтярева, соціально-історичний досвід – це загальна детермінанта будь-якого виду людської діяльності. Досвід діяльності попередніх поколінь, маючи відносну самостійність, не тільки забезпечує спадковість, але й є регулятором змісту наступної діяльності, визначає спосіб її організації [2, с. 117].

На підставі результатів наших попередніх теоретико-методологічних досліджень з цієї проблеми [5–9] ми пропонуємо системно-функціональну модель формування соціальних цінностей майбутніх учителів історії в процесі професійної підготовки, яка містить такі компоненти: пізнавальний, мотиваційний та операційно-діяльнісний. Пізнавальний компонент охоплює засвоєння системи знань про природу людського суспільства; вивчення та порівняльний аналіз систем соціальних цінностей, притаманних суспільству в різні історичні періоди та епохи. До складу мотиваційного компонента

належить виховання ціннісного ставлення до матеріальних і духовних благ, породжених суспільством; формування альтруїстичної позиції особистості в суспільстві. Операційно-діяльнісний компонент охоплює стимулювання соціальної активності особистості майбутнього вчителя історії; виховання ціннісного ставлення до громадянської позиції в суспільстві та спонукання до творчого і компетентного виконання в ньому своєї ролі.

Відповідно до вищенаведеного ми сформулювали педагогічні умови формування соціальних цінностей майбутніх учителів історії в процесі професійної підготовки:

реалізація навчально-виховного спецкурсу “Формування соціальних цінностей особистості”;

спонукання майбутнього вчителя історії до усвідомлення ним місця та ролі соціальних цінностей у його педагогічній діяльності;

розробка майбутніми вчителями історії методики формування соціальних цінностей учнів загальноосвітньої школи та впровадження її у навчально-виховний процес під час педагогічної практики.

Отже, на підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що особливу увагу слід звертати на вивчення цієї проблеми. Виконання цього завдання потребує комплексного підходу. По-перше, слід визначити рівень сформованості соціальних цінностей студентів у процесі проведення діагностики; по-друге, під час формуючого експерименту брати до уваги особливості студентів історичної спеціальності. Для цього необхідно розробити нову методику, яка б ґрунтувалась на використанні історичного матеріалу і застосовувати її під час лекцій та семінарських занять з історичних дисциплін, педагогіки та інших навчальних предметів. Необхідно звернути особливу увагу на застосування знань, здобутих у процесі вивчення студентами спецкурсу, під час педагогічної практики, що сприятиме підвищенню рівня їхньої професійної підготовки і загалом професійному зростанню особистості майбутнього вчителя історії. Наприклад, на лекціях з педагогіки необхідно створити всі необхідні умови для репрезентації соціальних цінностей та їх засвоєння. А під час вивчення історичних дисциплін студентам можна запропонувати виконати порівняльний аналіз систем соціальних цінностей, які були притаманні суспільству в різні історичні періоди та епохи; провести паралель із сьогоденням і, нарешті, навчити майбутніх учителів історії визначати причини та історичні умови виникнення і функціонування тих чи інших систем соціальних цінностей в історичному процесі. Це сприятиме не тільки формуванню системи соціальних цінностей у майбутніх учителів історії, а й формуванню соціальних цінностей учнів загальноосвітньої школи. Вміючи визначати передумови виникнення тієї чи іншої системи соціальних цінностей в

історичному процесі, майбутній вчитель історії, стежачи за перебігом головних суспільних подій, зможе прогнозувати ті чи інші суспільні явища, оцінювати історичні події. Маючи сформовану систему соціальних цінностей і вміння виконувати порівняльний аналіз цих систем в історичному процесі, майбутні вчителі історії матимуть можливість визначати ступінь прогресу цивілізаційного розвитку. Здійснюючи постійний виховний вплив на молоде покоління, вони зможуть контролювати цей процес, формувати дійсні і реальні соціальні цінності та вносити певні корективи, якщо суспільство почне звертати на шлях регресу. Вивчення та критичне порівняння різних систем соціальних цінностей в історичному процесі дасть змогу уникнути всіх тих жахливих помилок, які були в історії як нашої країни, так і людства в цілому. Це також сприятиме утвердженню демократії та стійких моральних принципів у нашому суспільстві.

1. *Бех В. П.* Философия социального мира: гносеологический анализ. Запорожье, 1999.

2. *Дехтярев С. И.* Ценностно-регулятивные функции исторического знания в становлении естествознания нового времени // Ценностные аспекты общественного сознания. Барнаул, 1990.

3. *Ельчанинов В. А.* Нравственные и эстетические оценки в историческом сознании // Ценностные аспекты общественного сознания. Барнаул, 1990.

4. *Кладов В. М.* Социально-исторический опыт как ценность // Ценностные аспекты общественного сознания. Барнаул, 1990.

5. *Костенко Р. В.* Співвідношення понять “соціальні уявлення”, “соціальна свідомість” та “професійно-педагогічна свідомість майбутнього вчителя” // К. Д. Ушинський і сучасність: пріоритетні напрямки розвитку професійної освіти: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 2004. С. 71–72.

6. *Костенко Р. В.* Формування соціальних уявлень студентів педагогічних вищих навчальних закладів // Психологія сучасності: Наука і практика: Тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених. Одеса, 2004. С. 162–164.

7. *Костенко Р. В.* Стан розробки ціннісної проблематики у системі соціально-гуманітарного знання // Проблема особистості в сучасній науці: Результати та перспективи досліджень: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та молодих науковців. Одеса, 2005. С. 109–110.

8. *Костенко Р. В.* Сутність поняття “соціальні цінності” // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість: Зб. матеріалів VIII Всеукр. наук.-практ. конф. К., 2005. Т. 4. С. 90–92.

9. *Костенко Р. В.* Теоретико-методологічний аспект формування соціальних цінностей майбутніх учителів // Матеріали Всеукр. наук.-практ. читань студ. і молодих науковців, присвяч. пед. спадщині К. Д. Ушинського. Одеса, 2005. С. 163–165.

10. *Федюкин В. П.* Некоторые ценностные аспекты предмета исторического сознания // Ценностные аспекты общественного сознания. Барнаул, 1990.

INTERRELATION OF SOCIAL VALUES WITH HISTORICAL CONSCIOUSNESS AND SOCIOHISTORICAL EXPERIENCE

Rostyslav Kostenko

*Ushinsky South Ukrainian State Pedagogical University
Staroportofrankivs'ka Str., 26, UA–65091 Odessa, Ukraine*

This paper submits the theoretical analysis of interrelation of social values with historical consciousness and socio-historical experience. The scholars' view on social and historical experience, and historical consciousness is considered. The article defines the trends of forming the prospective history teachers' social values and the tasks of further research on this problem.

Key words: social values, historical consciousness, social and historical experience.

Стаття надійшла до редколегії 28.09.2005

Прийнята до друку 04.05.2006